

TEMETTUAT DEFTERLERİ İŞİĞİNDA BAYBURT KAZASI'NIN SOSYO -EKONOMİK DURUMU

Yunus ÖZGER *

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, XIX.yüzyıl ortalarında Bayburt'un sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koymaktır. Makalenin en önemli kaynağı gelir kaynakları, hayvan sayısı ve vergiler gibi konuları içeren temettuat defterleridir. 1845'de Erzurum'un kazalarından biri olan Bayburt'un on üç mahallesi vardır ve Bayburt'ta en önemli geçim kaynağı tarım ve esnafıktır.

Bayburt, Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Çoruh Nehri kenarında ve denizden 1550 metre yükseklikte kurulmuş bir şehirdir.¹ Yüzölçümü 3652 km,² nüfusu 2000 yılı nüfus sayımına göre 32.285 kişidir.²

Bayburt ismi, farklı dönemlere ait eserlerde değişik şekillerde telâffuz edilmiştir. Ortaçağ kaynaklarında "Bairap", "Baber" ve "Paypert" biçimleri yer alırken,³ Osmanlı kaynaklarında çoğunlukla günümüzdeki söyleniş şekli kullanılmıştır. Bayburt, Katip Çelebi'nin Cihannûma adlı eserinde "Bayburt" ve "Bayburd",⁴ Akkoyunlu tarihi kaynaklarında "Baybird" veya "Pabirt", Selçuklu kaynaklarında ise "Baybirt" olarak ifade edilmiştir. Anadolu'da pek çok yeri gezmiş olan ünlü seyyah Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nde şehrin adından "Bayburd" diye bahsetmektedir.⁵ Türklerin bölgeyi fethinden sonra, Baiburt, Papirt ve Baypirt olarak anılan şehrin adını kendi dillerinde var olan "Bayburd" şekline dönüştürdükleri ve bu ismin aynı zamanda Orta Asya orjinli bir erkek ismi olduğu da ileri sürülmektedir.⁶

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum.

¹ İsmet MİROĞLU, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 9.

² <http://www.die.gov.tr/nufus/sayimi/2000/taflo5.xls>, 20.01.2004.

³ İsmet MİROĞLU, "Bayburt", *DİA, V*, İstanbul 1992, s. 225.

⁴ Katip Çelebi, *Cihannûma*, (İlâvelerle neşr. İbrahim Müteferrika), İstanbul 1145 (1732), s.422.

⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname, II*, İstanbul 1314, s. 346.

⁶ Hasan Basri KARADENİZ, "Bayburt Adı Hakkında", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 127, İstanbul 1997, s. 8.

M.Ö. bin sonlarından itibaren Hurri kültürü sahası içerisine giren Bayburt yöresi, daha sonraları Urartu hakimiyetine girmiş ve yıkılışına kadar Urartu idaresinde kalmıştır.⁷

İlkçağlarda Bayburt, önceleri Haldilerin yaşadığı saha içerisinde yer almış,⁸ sonra Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiş ve imparatorluğun 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) toprakları sınırları içindeki⁹ Khaldia Temasına (eyalet) dahil olmuştur.¹⁰

1071 Malazgirt Zaferinden sonra tümüyle bir Türk vatani olan Bayburt,¹¹ 1230 senesinde Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alaaddin Keykübâd tarafından Selçuklu ülkesine katılmıştır.¹² Selçuklu sultanı II.Gıyaseddin Mesûd adına 1291'de Bayburt'ta basılan bir gümüş paradan anlaşıldığına göre, Köseadağ savaşını müteakip başlayan Moğol istilası döneminde de Bayburt Anadolu Selçuklu devletine bağlı kalmıştır.¹³

Bölge, 1473 Otlukbeli Savaşına kadar Akkoyunlu egemenliğinde kaldıktan sonra Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilmiştir.¹⁴ Daha sonra Akkoyunlular, yöreyi tekrar yönetimi altına almışlarsa da 1501'de Safeviler bu hakimiyete son vermişlerdir.¹⁵

Bayburt, Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihli Çaldıran Seferi sırasında tamamen Osmanlı hakimiyetine girmiştir.¹⁶ Yapılan idari düzenleme ile 23 Ekim 1514'te Erzincan ve Bayburt beylerbeyliği yapılarak Doğu Anadolu'da "Erzincan – Bayburt Vilayeti" adıyla yeni bir uç beylerbeyliği kurulmuştur.¹⁷

Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi (1534) sırasında yeni bir beylerbeyliğinin kuruluş hazırlığı olarak ayrı birer sancak olan Bayburt ve Kemah sancakları birleştirilmiş ve yönetimi Dulkadiroğlu Mehmet Han'a verilmiştir (14 Ekim 1534).¹⁸ Daha sonra 1535'te Erzurum Beylerbeyliği kurulup idaresi Mehmet Han'a verilince, onun yönetimindeki Kemah ve Bayburt sancakları da "Paşa

⁷ Mahmut PEHLİVAN, "Başlangıcından Urartu'nun Yıkılışına Kadar Bayburt ve Yöresi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu*, (23–25 Mayıs 1998), Ankara 1994, s. 327.

⁸ Osman TURAN, "Bayburt", *İ.A., II*, İstanbul 1979, s. 365.

⁹ İsmet MİROĞLU, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, s. 11.

¹⁰ Ernst HONİGMAN, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, ter. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 25.

¹¹ Osman TURAN, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1997, s. 40.

¹² Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 374.

¹³ İsmail GALİP, *Takvim-i Meskûkât-ı Selçukiye*, İstanbul 1309, s. 92.

¹⁴ Reşid Rahmeti ARAT, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı" *Türkiyât Mecmuası*, Sayı 19, s. 302.

¹⁵ İsmet MİROĞLU, *DİA*, s. 226.

¹⁶ Selahattin TANSEL, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 71.

¹⁷ İsmet MİROĞLU, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520–1566)*, Ankara 1990, s. 17.

¹⁸ İsmet MİROĞLU, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520–1566)*, s. 18.

Sancağı" yapılmıştır.¹⁹ 1551'den sonra sancak statüsünü kaybederek Erzurum'un bir kazası yapılmış ve Kelkit, Kovans ve Yağmurdere de buraya bağlanmıştır.²⁰

Araştırmaya konu edilen tarihte (1845) Bayburt, Erzurum eyaletinin Erzurum sancağına bağlı bir kaza statüsündedir. Temettuat tahrirlerinin yapıldığı tarihte Bayburt'un kaza müdürünün kim olduğu bilinmemekle beraber, bir yıl sonraki kaza müdürünün Mehmet Efendi olduğu tespit edilmiştir. Mehmet Efendi aylık 1.000 kuruş maaşla Rüstem Ağa'nın yerine müdür olarak atanmıştır.²¹

Doksanüç Harbi adıyla bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Bayburt "sancak" yapılmış ve yaklaşık on yıl sancak olarak idari taksimatta yer almıştır. 1888'de Bayburt sancağı kaldırılmış ve Bayburt birinci sınıf bir kaza olarak Erzurum'a bağlanmıştır.²² Cumhuriyet döneminde Gümüşhane vilayetine dahil olan Bayburt 1989'da il olmuştur.

BAYBURT KAZASININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU

İncelediğimiz dönemde, şehirlerin Sosyo-ekonomik yapılarını ortaya koymak için yararlanılan en önemli kaynaklardan biri temettuat defterleridir. Temettuat kelimesi, "fayda görme, kâr etme, kazanç sağlama" gibi anlamları ihtiva eden temettü kelimesinin çoğuludur.²³ Temettü sayımları, vergi çeşidini teke indirmek ve hane reislerinin yıllık kazançlarını tespit etmek amacıyla²⁴ Tanzimatın uygulandığı yerlerde yapılmış olan tahrirlerdir.²⁵ Tanzimat bilindiği gibi, bir "numune bölge" uygulaması olarak başlatılmış ve öncelikle İstanbul'a yakın, merkezden kontrolü daha kolay yerlerde tatbik edilmiştir.²⁶ Bundaki amaç, edinilecek tecrübelerle göre sair yerlerde daha iyi tatbikat yapabilmektir. Bundan dolayı, Erzurum eyaletinde Tanzimatın uygulanmasına 1845 yılında başlanmıştır.²⁷

Bayburt temettuat defterleri, Erzurum eyaletinde Tanzimat'ın uygulanmaya başlandığı tarih olan 1845'de (H.1261) düzenlenmiştir. Defterlerde, mahallelerdeki toplam hane sayısı, arazi miktarı, hane reislerinin meslekleri, yükümlü oldukları vergi miktarları gibi birçok konuda teferruatlı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca, her hane reisinin adı ve ünvanı, sahip olduğu mal varlığı, ne kadar emlak ve arazisi

¹⁹ Dündar AYDIN, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri 1535-1566*, Ankara 1998, s. 225.

²⁰ İsmet MİROĞLU, *DİA*, s.227.

²¹ *BOA. İrade Meclisi Vala (İ.M.V)*, nr. 2307.

²² Selahattin TOZLU, *XIX. Yüzyılda Gümüşhane Sancağı*, Erzurum 1998, s. 56-60.

²³ Şemseddin SAMİ, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul 1317, s. 437.

²⁴ Said ÖZTÜRK, "Temettuat Tahrirleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, (Şubat - Temmuz), İstanbul 2000, s. 537.

²⁵ Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettuat Defterleri", *Belleten LIX / 225*, Ankara 1985, s. 395.

²⁶ Halil İNALCIK, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten XXVIII / 109-112*, Ankara 1972, s. 625.

²⁷ Cevdet KÜÇÜK, *Tanzimat Devrinde Erzurum*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975, s.211.

olduğu ve bu arazinin ekili veya nadas olan bölümleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Meslekler hane reisinin isminin üzerine eğik olarak yazılmıştır. Tarımla geçinen hane reislerinin meslek bölümü “erbab-ı ziraattan idüğü”, esnaflıkla geçinenlerinki ise “erbab-ı ticaretten idüğü” olarak belirtilmiştir. Ticaret ve ziraatın her ikisiyle geçimini sağlayanlar “erbab-ı ziraat ve ticaretten idüğü” şeklinde yazılmıştır..

A) SOSYAL YAPI

1- Demografik Durum

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, Bayburt kaza merkezine ait 1845 tarihli dokuz mahallenin temettuat defteri bulunmaktadır. Her mahallenin ayrı bir defteri olmasına rağmen Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencânî Mahalleleri tek bir deftere kaydedilmiştir. Bizde değerlendirme yaparken bu beş mahalleyi tek bir mahallemiş gibi ele aldık. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Bayburt'un mevcut temettuat defteri sayısı beş, mahalle sayısı dokuzdur. Mevcut defter sayısından 1845'li yıllarda Bayburt'un dokuz mahallesi olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü, aynı tarihlere ait doğum ve ölümlerin kaydedildiği bir nüfus defterinde, temettuat defterlerinde olmayan birkaç mahallenin daha varlığına rastlanmaktadır. Bunlar, Zahid Efendi mahallesi, Şeyh Hayran mahallesi, Şingâh mahallesi ve Veli Şaban mahalleleridir.²⁸ Adı geçen dört mahalle ile birlikte 1845'de Bayburt'ta varlığını tespit ettiğimiz mahalle sayısı 13'ü bulmaktadır. Araştırmamıza kaynak teşkil eden temettuat defterlerinde mevcut mahallelerin isimleri ve hane sayıları şöyledir:

Mahalle Adı	Hane Sayısı
Cami-i Kebir, Fettâhân, Uzunkadı, Ahmed-i Zencani, Kadızâde	74
Half-i Kal'a (Kaleardı)	45
Karasakal	32
Tuzcuzade	81
Veysel Efendi	29
Toplam Mahalle Sayısı: 9	Toplam Hane: 261 ²⁹

Ortalama her hanede beş kişinin olduğu varsayıldığında mevcut mahallelerde yaklaşık 1305 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.³⁰

²⁸ BOA, *Cevdet Dahiliye*, nr. 8652.

²⁹ BOA, *Maliye Nezareti Varidat Muhasebesi Temettuat Kalemi (ML.VRD.TMT)*, nr. 6788, 6793, 6804, 6806, 6840.

³⁰ Osmanlılarda hane ve bunun genellikle beşle çarpılarak hesaplanması hususunda bk. Nejat Göyüncü, “Hane Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s. 334.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde hane sayısı verilmemekle birlikte Bayburt'ta, 19 Müslüman, 7 Ermeni mahallesinin olduğu, Yahudi ve Çingenenin bulunmadığı belirtilmektedir. Yine seyahatnamede fetihten sonra Tire şehriden yaklaşık 3.000 kişinin Bayburt'a yerleştirildiği ve şehir halkının çoğunun Tirelilerden meydana geldiği öne sürülmektedir.³¹

Şemseddin Sami'nin Kamûs'ül Alâm adlı eserinde, Bayburt'un 8.000 kadar ahalisinin olduğu, 186 köy ve 14 nahiyesinin bulunduğu belirtilmektedir.³² 1899 yılına ait Erzurum Vilayet Salnamesi'nde ise, Bayburt'un 171 köyünün olduğu ve köyleriyle beraber 9.151 hanede 29.585 erkek, 26.593 kadın olmak üzere toplam 56.178 kişinin yaşadığı söylenmektedir.³³

Ünlü Fransız seyyah Vital Cuinet'e göre, Bayburt'un 14 nahiyesi ile 186 köyü vardır ve burada yaşayan toplam nüfus 58.313'tür. Cuinet'in verilerine göre nüfusun % 80.5'i Müslüman (46.812 kişi), % 18'i Ermeni (10.579 kişi), % 1'i Ortodoks (589 kişi) ve % 1'i ecnebi (333 kişi) dir.³⁴

Günümüzde Bayburt'taki mahalle sayısı 14'tür. XIX.yüzyılda varlığı tespit edilen bazı mahallelerin bugün olmadığı ve yerlerine yeni mahallelerin kurulduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde mevcut olan mahalleler ve nüfusları şu şekildedir.

Cami-i Kebir mahallesi (602), Esentepe mahallesi (3549), Genç Osman mahallesi (2260), Kadızade mahallesi (1786), Kaleardı mahallesi (1582), Karasakal mahallesi (1072), Mehmet Çelebi mahallesi (1374), Şeyh Hayran mahallesi (1618), Şingâh mahallesi (2645), Tuzcuzâde mahallesi (3967), Uzungazi mahallesi (886), Veli şaban mahallesi (1337), Veysel mahallesi (1362) ve Zahit mahallesi (8340).³⁵

Temettuat defterlerine göre Bayburt'ta mevcut mahalleler ve bu mahallelerin verileri alfabetik olarak aşağıya çıkarılmıştır.

1.CAMİ-İ KEBİR, KADIZÂDE, UZUNKADI, FETTAHAN VE AHMED-İ ZENCANİ MAHALLELERİ³⁶

Yukarıda bahsedildiği gibi adı geçen mahallelerin verilerinin tamamı tek bir deftere yazılmıştır. Hangi mahallede kaç hanenin yaşadığı bilinmemesine rağmen mahallelerin tümünde mevcut hane sayısı 74 tür ve halkın tamamı Müslüman'dır. Hane reislerinden bazılarının köylerde çeşitli miktarlarda tarlaları bulunmaktadır. Bu

³¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname, II*, İstanbul 1314, s. 344.

³² Şemseddin Sami, *Kamûs'ül Alam, II*, İstanbul 1306, s.1230.

³³ *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, Erzurum 1317, s.189.

³⁴ Vital CUINET, *La Turquie D'Asie*, Paris 1892, s. 223.

³⁵ [http // www. bayburt-bld. gov.tr](http://www.bayburt-bld.gov.tr). 20.01.2004.

³⁶ BOA,ML.VRD.TMT. nr. 6806.

tarlaların 20 kilelik kısmı ekili, 39,5 kilelik³⁷ kısmı da nadastır. Hane reislerinin çoğu ticarete yönelik işler yapmakta, bunun yanında ziraatla uğraşanlar da bulunmaktadır. Hane sahiplerinden 2 arabacı, 16 bakkal, 7 hizmetkar, 2 hamamcı, 3 hancı, 3 imam, 5 kahveci, 1 katırcı, 3 Sürgücü, 6 talebe-i ülum (medrese öğrencisi), 12 çiftçi, 1 neccar (marangoz), 1 boyacı, 2 attar, 2 bezzâz, 3 saraç, 1 natır bulunmakta ayrıca 2 hane reisi de hiçbir nesnelere olmadığından başkalarının yardımıyla geçmektedir³⁸.

Adı geçen mahallelerde 30 dükkan, 5 kahvehane, 2 hangâh, 1 mağaza ve 1 adet fırın bulunmaktadır. Mahalle sakinlerinin 1844 senesinde elde ettikleri bir yıllık toplam gelir 22.216 kuruş iken bu oran 1845 yılında 22.511 kuruşa çıkmıştır. 1844 senesinde 246 büyükbaş hayvanı, 303 küçükbaş hayvanı yetiştiren ve 54 adet arı kovanı bulunan halkın ödemekle yükümlü oldukları vergi miktarı ise 2.207,75 kuruştur.

2 - HALF-I KAL'A (Kaleardı) MAHALLESİ³⁹

Tarihi Bayburt kalesinin arka kısmında yer aldığı için Kaleardı mahallesi olarak adlandırılan bu mahalle, şehrin en önemli bağcılık ve bahçecilik yapılan yeridir. XIX.yüzyılın ikinci yarısında 45 hane olduğu görülen mahallenin muhtarının Ömer oğlu Osman olduğu anlaşılmaktadır. Geçimi tarım ve hayvancılığa dayanan ve nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan çiftçilerin yanında diğer hane sahiplerinin de büyükbaş ve küçükbaş hayvanı yetiştirdikleri görülmektedir. Kaleardı ahalisinin 1844 yılında 19.750 kuruş olan senelik hasılatlarını bir yıl sonra artırdıkları ve 19.665 kuruşa çıkardıkları ve yıllık kazançlarının yaklaşık 1/ 10' unu vergi olarak verdikleri gözlenmektedir. Adı geçen mahallede beslenen büyükbaş hayvanı sayısı 130 ve küçükbaş hayvanı sayısı 286'dır.

Hane reislerinden 7 bakkal, 1 berber, 6 hizmetkar, 1 imam, 6 katırcı, 1 kavâf (ayakkabıcı), 15 çiftçi, 3 talebe-i ülum, 2 dülger, 1 semerci, 1 dikici bulunmakta bir kişi de yardımla geçmektedir. Mahallede gelir getiren bir adet bahçe ile 11 adet dükkan vardır, arı kovanı sayısı 11'dir.

³⁷ Arapçada keyl mastar olarak "ölçmek", isim olarak ölçek anlamına gelir. Aynı kökten türeyen "kile"de yine ölçek demektir. Bir hububat ölççeği olarak kilenin kilogram cinsinden değerinin , buğday ve arpanın özelliğine göre Anadolu ve Rumeli'de farklılıklar arz ettiği görülmektedir. XV.yüzyılın sonlarından itibaren Erzurum kilesi 1/ 20 müdlük hacme eşittir. Günümüzde Bayburt yöresinde, kile iki teneke ağırlığına denk olarak kabul edilmektedir. Bir teneke buğday yaklaşık olarak 18 kg, bir teneke arpa yaklaşık olarak 16 kg gelmektedir. Geniş bilgi için bk. Cengiz KALLEK, "Kile", *DA*, 25, Ankara 2002, s. 569.

³⁸ Attar: Ecza yahut baharat satan kişi. Bezzaz: Bez yahut diğer mensucat satan tüccar. Saraç: Eđer ve sair at takımı yapan, satan kişi. Natır: Bağ ve bahçe bekçisi, bahçıvan. Hamam hizmetçisinin başı. Dülger: Binaların kapı ve pencere dışında ahşap kısımlarını yapan sanatkar. Semerci: Hayvan semerlerini yapan kişi (Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*).

³⁹ *BO.,ML.VRD.TMT.* nr. 6840.

3 – KARASAKAL MAHALLESİ⁴⁰

Nüfus itibariyle Veysel Efendi mahallesinden sonra ikinci küçük mahalle olan Karasakal mahallesi 32 haneden müteşekkildir. Alaftarlık, bakkallık, berberlik, bezzazlık, değirmencilik, fırıncılık, hancılık, kasaplık, tellaklık, debbağlık gibi ticari meslekler yanında, çiftçilik ve imamlık mesleklerinin de icra edildiği görülmektedir. Süleyman oğlu Mehmet Emin'in muhtarlık yaptığı ve tamamı Müslümanlardan oluşan hane reislerinin 36 adet arı kovanı, 13 dükkan, 3 kahvehane, 2 adet hangâh, 1 mağaza ve 1 değirmeni vardır. 15.488 kuruş olan 1844 yılı hasılatı diğer mahallerin aksine bir yıl sonra bir miktar azalmış ve 15.197 kuruşa düşmüştür. 1844'de tabi olunan vergi yükü 1.300,25 kuruş, yetiştirilen büyükbaş hayvanı sayısı 141, küçükbaş hayvanı sayısı 143'dür.

4 – TUZCUZÂDE MAHALLESİ⁴¹

Tuzcuzâde mahallesi, XIX.yüzyılın ikinci yarısında Bayburt şehrinin en kalabalık mahallesidir. Müslümanların ikamet ettiği ve Dursun adlı birinin muhtarlık yaptığı mahallenin hane sayısı 81'dir. Diğer mahallelerde olduğu gibi, bura sakinlerinin de köylerde kiraya verdikleri ve yarısından çoğunun ekili olduğu (53,25 kilelik) anlaşılan 92,75 kilelik arazileri mevcuttur.

Tuzcuzâde sakinlerinin köylerde buluna tarla ve değirmenleri yanında kaza merkezinde sahip oldukları dükkan ve mağazaları da vardır. Halkın geçimini temin etmeye çalıştığı meslek alanları içerisinde kahvecilik, alaftarlık, debbağlık gibi ticari, çiftçilik gibi zirai olanlar dışında ücret mukabili başkalarının işlerini yapma işi olan hizmetkârlık da (29 kişi) önemli bir yere sahiptir. Mahallede, beziryağı imalatının yapıldığı bir adet bezirhane ile, un imalatının yapıldığı 4 adet değirmen ve gelir getiren 7 bahçe, 13 dükkan ve 5 mağaza bulunmaktadır.

1844 senesinde 38.418 kuruş hasılat elde eden hane sakinleri 1845'de bu miktarı 42.863 kuruşa yükseltmişler ve 2.517,5 kuruş vergi ödemişlerdir. Mahallede beslenen 316 adet büyükbaş ve 732 adet küçükbaş hayvanı ile 29 adet de arı kovanı bulunmaktadır.

5 – VEYSEL EFENDİ MAHALLESİ⁴²

Adını yörenin manevi isimlerinden Veysel Hemdâni Efendi'den alan Veysel Efendi mahallesi, 29 hane sayısı ile nüfusu en az olan mahalledir. Tamamı Müslümanlardan müteşekkil olan mahallenin muhtarı, kayıtlara göre Hacı Ahmet oğlu Süleyman'dır. Diğerlerine oranla Veysel Efendi mahallesi halkının sahip olduğu tarlaların miktarı çok azdır. 10,25 kilelik araziden 6,5'i ekili, kalanı da nadasa ayrılmıştır. Mahallede yetiştirilen 86 adet büyükbaş, 115 adet küçükbaş hayvan ve 16 adet arı kovanı vardır.

⁴⁰ BOA, ML.VRD.TMT. nr. 6788.

⁴¹ BOA, ML.VRD.TMT. nr. 6804.

⁴² BOA, ML.VRD.TMT. nr. 6793.

Hane reislerinin icra ettikleri meslekler arasında 6 bakkalık, 2 bostancılık, 2 imamlık, 3 çiftçilik, 2 tüccarlık, 2 katırcılık, 2 müderrislik, birer alafarlık, fırıncılık, hancılık ve bezzalık bulunmakta bir hane reisi de hiçbir nesnesi olmadığından şunun bunun yardımıyla geçinmektedir.

7 bakkal, 1 fırın, 2 vakıf dükkanı ve 1 vakıf bahçesi bulunan Veysel Efendi mahallesinde 1844'de 9.340 kuruş gelir sağlanmış 927 kuruş vergi ödenmiş ve 1845'de 9.515 kuruş hasılat elde edilmiştir..

2. Hane Reisleri : Temettü sayımlarında her hane reisinin ismi çoğunlukla babasının adı ile birlikte Ahmet bin Mehmet biçiminde yazılmıştır. Köylerde bazı hane reislerinin kadın olduğu görülmesine rağmen kaza merkezindeki hane reislerinin tamamının erkek olduğu anlaşılmaktadır.⁴³ Bazı isimlerin önünde ya da sonunda şeyh, molla, hacı, hafız, bey, efendi, ağa gibi unvanlar kullanılmıştır. Hatta hane reisini daha iyi tanıtan, ve fiziksel eksikliklerden doğan kör, deli, kel, kara, topal gibi lakapların da kullanıldığı görülmektedir. Bezzâzlık, hizmetkarlık, hancılık, semercilik, fırıncılık gibi sair meslekler o mesleği icra eden şahısların isimlerinin önüne bezzaz Hacı Ali bin Mehmet şeklinde kaydedilmiştir. Bu isimler, yöredeki şahıs adlarının tespiti bakımından oldukça büyük önem arz etmektedir. Bayburt merkezde şahıslara en çok verilen isimler ve oranları alfabetik olarak şu şekildedir.

Abdullah	Ahmet	Ali	Hasan	Hüseyin	Mehmet	Mustafa	Osman	Ömer	Salih	Süleyman	Yusuf
8	13	21	17	22	26	20	10	8	16	8	8
%3	%4,9	%8	%6,5	%8,4	%9,9	%7,6	%3,8	%3	%6,1	%3	%3

Tablo: 1- Bayburt Merkezdeki Şahıs Adları ve Oranları

Tablodan da anlaşılacağı gibi kullanılan isimlerin tamamı dini şahsiyet isimleridir. En çok kullanılan isim Mehmet'tir. Mehmet ismini taşıyanların sayısı 26 olup, toplam isimler içindeki payı % 9.9'dur. En çok kullanılan isimlerden ikincisi Hüseyin, üçüncüsü Ali ve dördüncüsü de Mustafa'dır. Kullanılan isimler içerisinde Hüseyin % 8.4, Ali % 8 ve Mustafa % 7.6 orana sahiptir. Hasan % 6.5, Salih % 6.1, Ahmet % 4.9 Osman % 3.8, Abdullah, Ömer ve Süleyman ismi % 3 oranında kullanılmıştır.

⁴³ BOA,ML.VRD.TMT. nr. 6839, s. 1.2'de Cebre köyünde on sekiz numaralı hane reisi "Abdi'nin zevcesi Münire'nin temettuatı" diye yazılmıştır.

Ağa	Bey	Efendi	Hacı	Hafız	Kör	Molla	Şeyh	Topal	Deli	TOPLAM
2	2	14	23	4	2	20	1	1	1	70

Tablo: 2- Bayburt Merkezde En Çok Kullanılan Ünvan ve Lakaplar

Kullanılan lakapları ve ünvanları özelliklerine göre üç bölüme ayırmak mümkündür. Birinci grup dini ünvanlar grubu, ikinci grup fiziksel ve ruhsal engeller grubu ve üçüncü grup ekonomik gelir grubudur. Hacı, hafız, molla, efendi ve şeyh terimlerinden oluşan dini ünvanlar grubu 62 adetle en fazla kullanılanıdır. Topal, kör ve deli lakaplarından oluşan ikinci grup ile ağa ve bey lakaplarından oluşan üçüncü grup dörder tanedir.

1845 tarihli bir nüfus defterindeki isimler de incelendiğinde hemen hemen aynı özellikler göze çarpmaktadır. Bu defterde en çok kullanılan isimler % 14.2 ile Mehmet, % 8.9 ile Ahmet, % 7.1 ile Hasan ve Salih isimleridir. Yine aynı yıl doğan çocuklara en çok verilen isim % 20 ile Mustafa ve % 13.3 ile Ahmet ve Arif isimleridir. En çok kullanılan lakap ve ünvan ise hacı ve efendi lakap ve ünvanıdır.⁴⁴

3-Meslekler: Şehirdeki meslek kollarını beş kategoride değerlendirmek mümkündür.

Meslekler	C.Kebir,Kadıza de,Uzunkadı, Fettahan, A.Zencani Mahalleleri	Half-ı Kal'a Mahallesi	Karasa-kal Mahallesi	Tuzcuzâde Mahallesi	Veysel Efendi Mahallesi	TOPLAM
Çiftçi	12	15	4	14	3	48
Görevli	9	4	4	4	4	25
İşçi	7	6	-	31	3	47
İşi olmayan	2	1	1	-	1	5
Tüccâr	44	19	23	32	18	136
TOPLAM	74	45	32	81	29	261

Tablo: 3 - Kaza Merkezindeki Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı

Şehir merkezindeki iş kolları içerisinde esnaflığın ön plana çıktığı görülmekle beraber, Kaleardı mahallesi gibi tarıma elverişli yerlerde ziraat yapıldığı da anlaşılmaktadır. Hatta bu mahalledeki çiftçilerin diğer mesleklere oranı 1/3 civarındadır.

⁴⁴BOA, C.DH, nr. 8652.

a-Ticaret ile ilgili meslekler (esnaflar, erbâb-ı ticaret)

Meslekler içerisinde en başta gelen ticaretle ilgili mesleklerdir. Tüccar kategorisinde değerlendirebileceğimiz iş kolları arasında önde gelenler, bakkallık, semercilik, kavaflık, saraçlık, bezzazlık, boyacılık, kasaplık, fırıncılık gibi çeşitli esnaf meslekleridir.

Esnaf içerisinde bakkallık ilk sırada yer almaktadır, bakkallıkla geçinen hane sayısı 40, bakkalların diğer iş kollarına oranı % 29.4'dür Bakkal sayısı ve bakkalların yıllık kazançları mahalleden mahalleye değişiklik arz etmektedir. Bakkalın en fazla bulunduğu yer Cami-i Kebir, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni mahalleleri olmakla birlikte ortalama senelik kazancın 75 kuruş ile en düşük olduğu yer de burasıdır. Buradaki bakkal sayısı 16 olup diğerlerine oranı ise % 40'dır. Bakkalın en çok bulunduğu ikinci mahalle Half-ı Kal'a, üçüncü ise Tuzcuzâde ve Veysel Efendi mahalleleridir. Yıllık kazançları değişiklik gösteren bakkallıktan en fazla ortalama gelir 352 kuruş ile Half-ı Kal'a mahallesinden elde edilirken, bu oran Tuzcuzâde mahallesinde 273 kuruş, Veysel Efendi mahallesinde 243 kuruştur.

Esnaf içerisinde bezzazlık önemli bir yere sahiptir. Ortalama yıllık kazançları diğerlerine nazaran iyi olan bezzaz sayısı 9'dur. Senelik kazancı en düşük olan bezzaz 335 kuruş ile Veysel Efendi mahallesinde, en yüksek ise 490 kuruş ile Cami-i Kebir, Kadızâde, Ahmet-i Zencâni, Fettahân ve Uzunkadı mahallelerindedir.

Aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi ticaretle ilgili meslekler içerisinde ilk sırayı 40 kişi ile bakkallar, İkinci sırayı 10 kişi ile katırcılık yapanlar ve üçüncü sırayı 9 kişi ile bezzazlık yapanlar almaktadır. Kahveciler 7 kişi ile dördüncü sıradadırlar. En sonda yer alanlar 1'er kişi ile boyacılık, dikicilik, natırlık, kavaflık ve neccarlık meslekleridir.

Tuzcuzade mahallesindeki bir kasap senede 500 kuruş kazanırken, Karasakal mahallesindeki kasap senede 210 kuruş kazanmıştır. Tuzcuzade 81 hane, Karasakal 32 hane olduğuna göre aradaki bu fark herhalde mahallelerin nüfusları ile ilgilidir.

Bayburt'ta yıllık kazancı en fazla olan ve sadece bir hane reisinin icra ettiği meslek dalı neccarlık'tır. Neccarın yıllık kazancı 600 kuruştur. Gelir bakımından sıralama yapıldığında 500 kuruş senelik kazançla kasaplık, 400 kuruş ile debbağlık 390 kuruş ile kavaflık, 300 kuruş ile saraçlık, 225 kuruş ile kahvecilik, 210 kuruş ile fırıncılık, 250 kuruş ile boyacılık meslekleri göze çarpmaktadır. Kazanç itibarıyla son sırada olanlar debbağlık (170 kuruş), tellaklık (140 kuruş) ve natırlık (110 kuruş) meslekleridir.

Mahalleler	C. Kebir, Kadızade, Uzun kadı, Fettahan, A. Zencani Mahalleleri		Half-ı Kal'a Mahallesi		Karasa-kal Mahallesi		Tuzcuzâde Mahallesi		Veysel Efendi Mahallesi	
	Sayısı	kazancı (kuruş)	Sayısı	Kazancı (kuruş)	sayısı	kazancı (kuruş)	sayısı	kazancı (kuruş)	sayısı	kazancı (kuruş)
Alahtarlık	-	305	-	-	1	240	1	400	1	250
Atarlık	2	305	-	-	-	-	-	-	-	-
Bakkal	16	175	7	352	5	258	6	273	6	243
Berber	-	-	1	320	1	160	-	-	-	-
Bezzaz	2	490	-	-	3	425	3	400	1	335
Boyacı	1	250	-	-	-	-	-	-	-	-
Debbağ	-	-	-	-	4	170	1	400	-	-
Dikici	-	-	1	350	-	-	-	-	-	-
Dülger	-	-	2	275	-	-	-	-	-	-
Fırıncı	-	-	-	-	1	210	-	-	1	230
Hamamcı	2	270	-	-	-	-	-	-	-	-
Hancı	3	230	-	-	1	320	-	-	1	160
Kahveci	5	177	-	-	-	-	2	225	-	-
Kasap	-	-	-	-	2	210	1	500	-	-
Katırcı	1	210	6	280	-	-	-	-	3	190
Kavaf	-	-	1	300	-	390	-	-	-	-
Natırcı	1	110	-	-	-	-	-	-	-	-
Neccar	1	250	-	600	-	-	-	-	-	-
Semerci	-	-	1	200	-	-	-	-	1	200
Saraçlık	3	300	-	-	-	-	-	-	-	-
Sürgüçlük	3	180	-	-	-	-	-	-	-	-
Tellak	2	140	-	-	-	160	-	-	-	-

Tablo: 4 - Ticaretle ilgili meslek sayısı ve bu mesleklerin ortalama yıllık kazançları

b-Ziraat ile ilgili meslekler (çiftçiler, erbâb-ı ziraat): Kaza genelinde ziraat ile uğraşan hane sayısı 48'dir, çiftçilerin diğer mesleklere oranı ise % 18.4 civarıdır.

En fazla çiftçi sayısı % 33.3 ile Half-ı Kal'a mahallesindedir. Günümüzde yine bu mahallede bağ ve bostancılık faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. Çiftçi sayısı bakımından ikinci sırada %17 ile Tuzcuzade mahallesi, üçüncü sırada %16 ile Cami-i Kebir, Kadızâde, Ahmet-i Zencâni, Fettahân ve Uzunkadı mahalleleri yer almaktadır.

c-İşçiler - Ücretliler (çoban, hizmetkâr) : Bu grup içerisinde emekleri karşılığı geçimini sağlayan çoban ve hizmetkarları görmekteyiz. Çoban ve

hizmetkarların toplam sayısı 47 diğer mesleklere oranı ise % 18'dir. Bazı çoban ve hizmetkarların emekleri karşılığı olarak nakit para almadıkları, onun yerine arpa ve buğday aldıkları görülmektedir. Bir hizmetkarın hizmetine karşılık senelik kazancı 120 kuruş ile 300 kuruş arasında değişmektedir.

d-Görevliler (müderris, imam – müezzin, talebe-i ulum): Camilerde görev yapan imam ve müezzinlerle, medrese hocaları ve talebelerini bu kategoride değerlendirebiliriz. Görevlilerin sayısı 25 olup, diğer mesleklere oranı % 9.5'dir. En fazla görevli sayısı % 14 ile Veysel Efendi mahallesinde, ikinci % 12.5 ile Karasakal mahallesinde ve Üçüncü % 12 ile Cami-i Kebir, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni Mahallelerinde bulunmaktadır. Senelik kazançları 150 ile 300 kuruş arasında değişen imam ve müezzin sayısı 8'dir. Yıllık kazançları ortalama 150-160 kuruş olan müderrislerin sayısı ise 3'dür. Görevliler kategorisinde değerlendirdiğimiz imam – müezzin ve müderrislerin geçimlerini sadece vazifeleri karşılığı aldıkları para ile sağlamadıkları aynı zamanda hayvancılık ve bahçecilik gibi faaliyetleri icra ettikleri dikkat çekmektedir.

e-Mesleği olmayanlar : Bu kategoriye, geçimlerini temin edecek hiçbir nesnelere olmadığından başkalarının yardımına muhtaç olan yaşlılar, sakatlar ve kimsesizler girmektedir. Yardımla geçinenlerin sayısı 5 olup diğer meslekte olanlara oranı % 1.9'dur. Bu grupta olanlar, hiçbir varlıkları olmadığı için vergiden de muaf tutulmuşlardır.

B) EKONOMİK YAPI

1-Gelir Kaynakları ve Dağılımı: XIX.yüzyılın ikinci yarısında Bayburt'un ekonomik yapısına hakim üç temel unsur vardır. Bunlar, zirai üretim geliri, hayvancılık geliri ve meslek gelirleridir. 1845 yılında elde edilen meslek gelirleri 53.526 kuruş ve diğerlerine % 49.8 oranı ile toplam hasılanın neredeyse yarısı kadardır. En fazla meslek geliri elde edilen yer 18.520 kuruş hasılat ile Tuzcuzade mahallesi, ikinci 13.041 kuruş ile Cami-i Kebir, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni mahalleleri ve üçüncü 9.130 kuruş hasılat ile Half-ı Kal'a mahallesidir. Gelir kaynakları içerisinde hayvancılık gelirleri oldukça önemlidir. 1845'de hayvancılıktan 30.955 kuruş kazanç sağlanmıştır, hayvancılık gelirinin diğerlerine oranı % 28.8'dir. Hayvancılıktan en çok gelir elde edilen yer 12.050 kuruş hasılat ile Tuzcuzade mahallesidir. Tarla ve bahçeden oluşan ziraat geliri ise gelir kaynakları içerisinde son sırayı almaktadır. 1844 senesinde buğday üretiminden 15.125 kuruş, arpa üretiminden 5.100 kuruş, güzlük üretiminden 540 kuruş ve yonca ile korunga üretiminden 2.090 kuruş hasılat elde edilmiştir. Toplam 22.943 kuruş gelir sağlanan zirai bölümde ilk sırayı 9.460 kuruş ile Tuzcuzade mahallesi almaktadır. Hane başına düşen ortalama yıllık gelir 411,5 kuruştur, hanelerinin önemli bir kısmının yıllık kazancının ortalama gelirin altında olduğu ve bazı hanelerin de yıllık kazançlarının ortalama gelirin iki katı olduğu görülebilmektedir.

2-Toprak Dağılımı: Bayburt temettü kayıtlarında arazide ölçü birimi olarak dönüm kullanılmamış onun yerine tarlaya ekilebilen tohum miktarının “kile”, “god”, ve “somar”⁴⁵ cinsinden değeri esas alınmıştır. Hane reislerinin sahip olduğu ve çoğunluğunun köylerde bulunduğu toprak miktarı 296 kileliktir. Tarlalar ekilebilen (mezrû tarla) ve nadasa ayrılan (gayr-ı mezrû tarla) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Toplam arazinin % 46’sı ekili kalan %54’ü ise nadasa bırakılmıştır. Bayburt’ta yetiştirilen ürünler hububat, baklagiller, sebze ve meyve olmak üzere dört kısımdır. En çok ekilenler buğday, arpa, çavdar ve darıdır. Baklagillerden zeyrek, mercimek ve fasulyenin yetiştirildiği görülürken, sebzelerden şalgam, soğan, patates, lahana, pancar, havuç, çiriş, lazut ve yerelmasının yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Meyvelerden ise elma, armut, erik, kavun ve karpuzun ekildiği görülmektedir.⁴⁶ Temettü kayıtlarında sadece arpa, buğday ve güzlük ile sarıbaşın mevcut olduğu ve yukarıda değinildiği gibi öşre tabi tutulduğu bilinmektedir. Buğdayın birim fiyatı 5 kuruş, arpanın 2.5 kuruş ve güzlük ile sarıbaşın ise 4 kuruştur. Hububat ekiminin yanında 14 adet bahçe ve iki adet bostan olduğu ve 1845 senesinde bahçe ve bostancılıktan elde edilen gelirin aynı yılın toplam gelirinin %20’si civarında olduğu gözlenmektedir.

3-Vergi Tür ve Miktarları: Tanzimat döneminde pek çok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da önemli düzenlemelere gidildi. Ekonomik alanda özellikle vergi konusunda değişiklikler yapıldı. Tanzimat dönemi vergi sistemi içerisinde, tarım ürünlerinden alınan onda bir oranındaki öşür, küçükbaş hayvanlardan alınan “adet-i ağnam,” Müslüman olmayanlardan alınan cizye vergisi ve bir çok türü ve tahsil şekli olan örfî vergiler yerine bir bütün olarak alınmasına karar verilen “vergi-yi mahsusa” vergisi vardı.⁴⁷

a) Vergi-yi Mahsusa: Tanzimat idarecileri tarafından örfî vergiler yerine konulan ve “An- cemaatin vergi”, “Vergü-yi Mahsusa”, “Vergü” ve “Komşuca alınan vergü” gibi değişik isimlerle adlandırılan bu vergi 1256/1840 yılından itibaren uygulanmaya başlandı.⁴⁸ Vergi-yi mahsusanın ne kadar olacağı liva bazında değerlendirilir ve miktar kazalar arasında paylaştırılırdı. Kaza yönetimi, Müslüman mahallelerde imamlar ve Gayrimüslimlerin olduğu yerlerde papaz ve kocabaşlar ile birlikte köy ve kasabalara düşen vergi yükünü belirlerdi. Verginin tahsili 1845’e kadar “Rüz-ı Hızır” ve “Rüz-ı Kasım” olarak iki taksitte yapılıyordu.⁴⁹ Bayburt kazasında tahsilin ne zaman yapıldığına dair bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁵ Bayburt temettü kayıtlarında kullanılan somar, kile ve god ölçülerinin birbirleriyle karşılaştırılması sonucu 1 somar’ın 1kileye, 1 kile ve 1 somarın 16 goda eşit olduğu görülmektedir. 1somar buğdayın birim fiyatı 80 kuruş, 1 somar arpanın birim fiyatı 40 kuruş, 1 god buğdayın birim fiyatı 5 kuruş ve 1 god arpanın birim fiyatı 2.5 kuruştur.

⁴⁶ *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, Erzurum 1288, s. 169.

⁴⁷ Tevfik GÜRAN, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara 1989, s.13.

⁴⁸ Said ÖZTÜRK, “Temettuat Tahrirleri,” *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, İstanbul 2000, s. 537.

⁴⁹ Said ÖZTÜRK, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul 1996, s.175.

Bayburt kaza merkezinin 1844 yılına ait vergi-yi mahsusa yükü 6.406 kuruş olup, en fazla yükü 1.874 kuruş ile Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni mahallelerine tahsis edilmiştir. Tuzcuzade mahallesi 1.840 kuruş, Half-ı Kal'a mahallesi 9.50 kuruş, Karasakal Mahallesi 9.25 kuruş ve Veysel Efendi Mahallesi ise 817 kuruş vergi-i mahsusa ödemeye tabi olmuşlardır. Vergi-i mahsusa miktarının aynı yılın toplam vergi miktarına oranı % 75,5 ve kişi başına düşen miktar ise 24,5 kuruştur.

b) **Aşar vergisi:** Maliye ıstılahında arazi ürünlerinden alınan vergi anlamında⁵⁰ kullanılan öşürün kelime anlamı onda birdir. Öşrün, aynı zamanda bir ibadet niteliği taşıdığı, arazinin zekatı olarak değerlendirildiği ve sadece Müslümanlardan ve mülk araziden alındığı bilinmektedir.⁵¹ Bayburt kazasında 1844 senesinde alınan öşür vergisi miktarı 2076,5 kuruştur. Aşar vergisi dağılımında 677,5 kuruş ile Tuzcuzade mahallesi ilk sırada yer alırken, 580 kuruş ile Half-ı Kal'a mahallesi ikinci, 375,25 kuruş ile Karasakal mahallesi üçüncü, 333,75 kuruş ile Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni Mahalleleri dördüncü sırada ve 110 kuruş ile Veysel Efendi mahallesi ise son sırada yer almaktadır.

Mahalle Adı	C.Kebir,Kadızaade U.Kadı,Fettahan, A.Zencani Mahalleleri	Half-ı Kal'a Mah.	Karasa- kal Mah.	Tuzcu- zade Mah.	Veysel Efendi Mah.	Toplam (Kuruş)
Aşar Vergisi	333,75	580	375,25	677,5	110	2.076,5
1844 Geliri	22.216	16.750	15.488	38.418	9.340	102.212
1845 Geliri	22.677	20.650	15.002	40.030	9.065	107.424
Vergi-i Mahsusa	1.874	950	925	1.840	817	6.406
Toplam Vergi	2.207,75	1.530	1.300,25	2.517,5	927	8.482,5

Tablo:5 -1844 ve 1845'de elde edilen gelir ve ödenilen verginin mahallelere göre dağılımı.

Yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi Bayburt'ta en fazla gelir 109.751 kuruş hasılatla 1845 senesinde elde edilmiştir. Bir önceki yılın geliri ise 102.212 kuruştur. Tuzcuzade mahallesi hem 1844 yılı hem de 1845 yılında gelir itibariyle birinci sıradadır. İkinci Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni Mahalleleri, üçüncü Kaleardı mahallesi, dördüncü Karasakal mahallesi ve son sırada Veysel Efendi mahallesi yer almaktadır. 1844 yılında ödenen toplam vergi miktarı 8.482,5 kuruştur bu oran aynı yılın kazancının yaklaşık % 8,2'si kadardır. En fazla ödenen vergi türü ise vergi-i mahsusadır (6.406 kuruş). Vergi-yi mahsusa yükünde ilk sırayı 1.874 kuruş ile Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı,

⁵⁰ Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi, II*, İstanbul 1330, s. 58.

⁵¹ Said ÖZTÜRK, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*, İstanbul 1996, s.185.

Ahmet-i Zencâni mahalleleri alırken, Aşar vergisinde 677,5 kuruş ile ilk sırayı Tuzcuzade mahallesi almıştır. Toplam vergi yükümlülüğü bakımından birinci sırada 25.17,5 kuruş ile Tuzcuzade mahallesi, ikinci 2.207,75 kuruş ile Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni mahalleleri yer almaktadır.

1844 yılı kazancı ile aynı yıl ödenen vergi miktarının oranına bakıldığında Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencâni mahalleleri % 9,93 ile ilk sırada, Veysel Efendi mahallesi % 9,92 ile ikinci, Kaleardı mahallesi % 9,13 ile üçüncü, Karasakal mahallesi % 8,39 ile dördüncü ve Tuzcuzade mahallesi % 6,55 ile son sıradadır.

4- Hayvancılık: Bayburt'ta yapılan hayvancılık faaliyetlerine dört gruba ayırmak mümkündür: Bunlar; büyükbaş hayvancılığı, küçükbaş hayvancılığı, koşum hayvancılığı ve arıcılık faaliyetleridir.

a) Büyükbaş Hayvancılık : Özellikle sütü için beslenen inek ve camuş ile tarımda gücünden faydalanılan karasığır öküzü ve erkek camuş bu grubun başında yer alır. Bunların dışında tosun, düve (düge) ve buzağı da bulunmaktadır. Ayrıca merkep, kısrak ve tay gibi yük taşımacılığında kullanılan hayvanların yetiştirildiği de görülmektedir. Kaza merkezinde yetiştirilen büyükbaş hayvan sayısı 919' dur. Bunlar içerisinde 348 adet inek, 274 buzağı, 106 öküz, 59düge, 43merkep, 35sağmal camuş, 43 kısrak ve 11 koşu camuşu bulunmaktadır.

b)Küçükbaş Hayvancılık : Et, süt, deri ve yünü için beslenen 1579 küçükbaş hayvan içinde ilk sırayı koyun almaktadır. Kaza genelinde yetiştirilen koyun sayısı 782 olup, koyun başına elde edilen gelir 15 kuruştur. Küçükbaş hayvanlarının % 49,5'ini oluşturan koyundan bir yılda sağlanan kazanç 11.730 kuruştur. Yetiştirilen diğer hayvanlar; kuzu (%33,1), keçi (%11) ve oğlak (% 6,3)'tır. Keçinin baş fiyatı da koyunda olduğu gibi 15 kuruştur.

c)Koşum Hayvancılığı: Ziraat ile uğraşan hane reislerinin tarlalarını sürmek ve yük taşımak için yetiştirdikleri anlaşılın koşum hayvanları arasında 106 öküz, 43 kısrak, 11 koşu camuşu ve 43 merkep bulunmaktadır.

d)Arıcılık: Hane reislerinin sahip olduğu toplam arı kovana sayısı 146'dır.

Hayvan Türü	C.Kebir, Kadızade,Uzun kadı,Fettahan, A.Zencani Mahalleleri	Half-ı Kal'a Mah.	Karasa- kal Mah.	Tuzcu- zâde Mah.	Veysel Efendi Mah.	TOPLAM
Arı	54	11	36	29	16	146
Buzağı	75	37	41	96	25	274
Camuş	11	1	10	11	2	35
Düge	30	1	12	8	8	59
İnek	102	37	58	107	44	348

Keçi	33	48	22	53	17	173
Kısrak	12	3	2	22	4	43
Koşu Camuşu	-	-	4	7	-	11
Koyun	155	123	73	378	53	782
Kuzu	98	85	40	266	35	524
Merkep	2	21	2	17	1	43
Oğlak	17	30	8	35	10	100
Öküz	14	30	12	48	2	106
TOPLAM	603	427	320	1077	217	2644

Tablo: 6 - 1845 yılında Bayburt'ta yetiştirilen hayvanların mahallelere göre dağılımı

Tablodan anlaşılacağı üzere en fazla yetiştirilen hayvan koyundur. Koyunun en fazla beslendiği yer 378 adet ile Tuzcuzade mahallesidir. 155 adetle Cami-i Kebir, Kadızade, Uzunkadı, Fettahan ve Ahmed-i Zencani mahalleleri ikinci ve Kaleardı mahallesi 123 adetle üçüncü sıradadır. Arıcılığında önemli bir uğraş olduğu Bayburt'ta en fazla arıcılığın yapıldığı Cami-i Kebîr, Kadızâde, Fettâhan, Uzunkadı, Ahmet-i Zencânî mahalleleri 54 kovanla birinci, Karasakal mahallesi 36 kovanla ikinci, Tuzcuzade mahallesi 29 kovanla üçüncü ve 11 kovanla Kaleardı mahallesi son sıradadır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa XIX. yüzyıl ortalarında Bayburt'un şehir ve köy özelliklerini birlikte taşıdığı görülmektedir. Trabzon–Tebriz ticari yolunun üzerinde bulunması nedeniyle coğrafi bir önem kazanan Bayburt'ta hane reisleri içerisinde ticaretle uğraşanların oranı % 52.1'dir, bunun yanında çiftçilikle geçinenler ile hizmetkar ve çobanlık yapanların oranı da yaklaşık olarak % 36,4'dür. Dönemin en önemli işletmeleri arasında bezirhane, boyahane ve değirmenler gözükmektedir. Hancılık, katırcılık, saraçlık ve semercilik gibi bazı mesleklerin dönemin şartlarından doğduğu ve artık günümüzde ya mevcut olmadığı ya da etkisini kaybettiği görülmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to expose social and economical situation of Bayburt in the mid – XIX. Century. The most important source of this article is Temettuat Registers which include subjects such as sources of income, number of animals and taxes. Bayburt, which was one of the towns of Erzurum in 1845, had thirteen quarters at the time and the most significant sources of living were agriculture and shopkeeping in Bayburt.